

KARDOS JÓZSEF

IFJABB ANDRÁSSY GYULA GRÓF
UTOLSÓ ÉVEI

A jeles magyar politikusok arcképcsarnokból a történetírás méltatlanul kihagyta ifjabb Andrássy Gyula portréját. A mellőzés oka a kutatást és az írást gátló politikai közhangulaton kívül abban keresendő, hogy Andrássy „érdemei” inkább a szándék nagyságában, mint az elért eredményekben mérhetők. Az idő sem kedvezett ahhoz, hogy Andrássy Gyula politikai pályája kiteljesedjék: gyakran csak vetélytársai, ellenfelei — Tisza István, Bethlen István stb. — tükörképeként jelenik meg. Életének utolsó éveit pedig, amit leginkább következetes legitimizmusa határozott meg, az uralkodó politikai kurzusok részéről a harmincas években és 1945 után is — természetesen más-más előjellel — elhallgatást vagy egyszerű elmarasztalást hozott számára.

1919 őszén, a forradalmak bukása idején gróf Andrássy Gyula már hosszú politikai múlttal rendelkezett. 1885-ben — 25 évesen — lett először képviselő, 1892-ben a belügyminisztériumi államtitkári, majd 1894-ben a királyi személye körüli miniszteri kinevezést nyerte el. Az egyházpolitikai kérdések megoldásában játszott sikeres szerepe után, a Wekerle-kormány lemondásával ő is visszavonult és csak a tudománynak szentelte idejét. (1901-ben jelent meg egyik legjelentősebb műve: *A magyar állam fennmaradásának és alkotmányos szabadságának okai* című három kötetes munkája, amit a Magyar Tudományos Akadémia pályadíjjal ismert el, és 1904-ben — ennek alapján is — rendes tagjává választotta.) A századforduló első éveiben újból aktív politikai szerepet vállalt. Sikerral indult az 1905 januári választásokon, s a „szövetkezett ellenzék” egyik vezető alakja lett. Az 1906 áprilisában alakult Wekerle-kormányban a belügyminiszteri tárcát kapta meg. Már akkor is méltán őt várták miniszterelnöknek, miként 1917 nyarán, Tisza István lemondása idején. (Később többen azt tartották, hogy ő buktatta meg Tiszát.) A megbízás azonban mindkét esetben elmaradt. Az eddig nem túl kegyes királyi bizalom csak a Monarchia létének utolsó perceiben fordult a felkészült, politikáját tekintve kiegyenlítésre törekvő, választójogi reformot akaró és liberális elveket valló, becsületes békét sürgető Andrássy Gyula felé: 1918. október 25-én közös külügyminiszterré nevezték ki. (Az igazság érdekében megemlítendő, hogy mellőzésében bizonyára szerepet játszottak politikai ellenfelei, így különösen Tisza István is.) Andrássy Gyula azonban a kinevezés mellé időt már nem kapott; a birodalmat a katasztrofális háborús vereség és a forradalmak gyors győzelmé szinte órák alatt szertefoszlatta. Október 31-én lemondott tisztségéről és visszavonult a Sopron megyei Dénesfára, ahonnan 1919 januárjában — tiltakozá-

sul a forradalom miatt — Svájcba ment. Ellenfelei később e lépéséért erősen támadták. Volt, aki azért hibáztatta, mert nem tartotta vissza unokahugának és egyben nevelt lányának, Andrassy Katinkának férjét, Károlyi Mihályt a forradalomtól. Sőt, azt is számokérték: miért vállalta a közös külügyminiszterséget, miért nem lett inkább Károlyi helyett miniszterelnök? Így megállíthatta volna a bolsevizmust — mondták bírálói.¹ Sokan pedig szökésnek, a királlyal együtt történt menekülésnek minősítették távozását. Andrassy válasza az volt, hogy őt 1918 októberében senki sem kérte fel miniszterelnöknek, Károlyi Mihály külügyminisztere pedig nem akart lenni, mert látta a forradalmat. Azért ment a királlyal Bécsbe, azért fogadta el a közös külügyminiszterséget, mert az utolsón túli lehetőséget is vállalni akarta a tisztességes béke, az ország integritása érdekében.² A „szökés” vádjára pedig önérzetesen kijelentette: „Igen, én Svájcba mentem, de én a bőrrömet vittem a piacra, amikor mások a Nemzeti Tanácsba jutottak, akik ma hősiességükkel dicsekednek.”³

Tény, hogy Andrassy Gyula Svájcban is részt vett a forradalmak elleni szervezkedésekben: állandó kapcsolatot tartott a Bécsi Magyar Komitéval és annak vezetőjével, Bethlen Istvánnal, továbbá a szegeói ellenforradalmi kormányral; a királlyal, a királyi családdal is rendszeres összeköttetésben állt.⁴

Hazatérésére csak a Tanácsköztársaság bukása után kerülhetett sor: 1919. augusztus 15-én érkezett Budapestre. A politikai életnek szinte azonnal aktív szereplője lett. Erre mutat az is, hogy Sir George Clark, az antant megbízottja Budapestre érkezése után néhány nappal (október 27-én) szükségesnek tartotta, hogy vele is tárgyaljon az ország sorsáról. 1920. január 12-én Miskolcra egy 30 tagú küldöttség kereste fel azzal a kéréssel: legyen a város képviselőjelöltje. A felkérést elfogadta, Miskolc lakossága pedig képviselővé választotta. Az 1920. február 16-án összeült első nemzetgyűlésnek aktív és jelentős személyisége lett.

Andrassy Gyula az ebben az időben született politikai munkáiban a legfontosabb aktuális kérdésekre kívánt történeti, társadalmi és jogi érvekkel alátámasztott válaszokat adni. Részletesen foglalkozott az ország integritásával, a külpolitikával, a munkáskérdéssel, a zsidóság helyzetével, a gazdaság problémáival, és külön hangsúlyt fektetett a királykérdés vizsgálatára.

1920-ban jelent meg *A királykérdés jogi szempontból* című munkája, amelyben közjogi, jogtörténeti és történeti érvekkel igazolta, hogy van az országnak törvényes királya és van legitím öröklési rendje. Az 1867-es törvénykezésre is hivatkozva megállapította, hogy a megkoronázott király csak akkor szűnik meg király lenni, ha lemondott és a törvényhozás ezt tudomásul vette.⁵ Eckartsauban⁶ nem volt lemondás — írta —, hiszen a király magánemberként adta nyilatkozatát magánembereknek, akik önként vállalkoztak közvetítésre Károlyi és a király között. Nem volt jogalkotó cselekedet ez az esemény azért sem, mert a kiáltványról hi-

1 Nemzetgyűlési Napló, 1920–22. 10. k. 263.

2 Uo. 274.

3 Nemzetgyűlési Napló, 1920–22. 1. k. 70.

4 Andrassy Gyuláné naplója. Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) P 4. Fasc. 330. 2.

5 Az 1867. III. tc. 3. paragrafusának kimondta: „Egyszermind pedig az ország jogai biztosítása tekintetéből jövőre nézve megállapítatik, hogy minden ezután bekövetkező trónlemondás Magyarországon külön értesítése mellett, s alkotmányos hozzájárulásával történjék.”

6 Utalás az Wlassics Gyulának echartsau-i útjára, amelynek nyomán IV. Károly király 1918. nov. 13-án kiadott nyilatkozatában lemondott az államügyek vitelében való részvételéről.

ányzott a miniszteri ellenjegyzés, amely nélkül minden királyi elhatározás érvénytelen.

Andrássy véleménye szerint nem lehet érvnek tekinteni azt sem, hogy külföldre ment a király és jelenleg is ott tartózkodik. IV. Károly azért ment Ausztriába, hogy Magyarországot is érintő nagyfontosságú lépéseket tegyen a béke ügyében és a birodalom sorsát illetően. Tehát nem helyezte előtérbe Ausztriát, nem akart eltávozni, hiszen családját Gödöllőn hagyta. A forradalom miatt azonban már nem tudott visszajönni, később pedig az antant nem engedte.

Cinikus politikának minősítette Andrássy, hogy azok, akik a király visszatérését nemzeti katasztrófának tartják, ugyanakkor azt vetik a király szemére, hogy nincs itthon. A király addig nem tér haza — mondta —, „amíg nem győződött meg arról, hogy ezáltal nem teszi ki az országot veszedelmes hatásnak és új megpróbáltatásoknak”.⁷ Tehát Andrássy IV. Károly meggondolatlan vagy erőszakos visszajövetelét kizártnak tartotta, és ezt, mint a király saját felfogását, támogatólag közvetítette.

Tanulmánya következő részében Andrássy Gyula azokkal vitatkozott, akik a Pragmatica Sanctio alapján kívánták vitatni IV. Károly királyságát és a Habsburg-ház örökösödési rendjét. A szabad királyválasztó politikusok az ilyen nézeteket fejtegető közjogászokra hivatkoztak, például Kmety Károlyra, a budapesti egyetem nyilvános rendes tanárára, aki szerint IV. Károly Magyarországnak már nem lehet királya. Megállapításában a Pragmatica Sanctiora hivatkozik, amely kötelezően előírta az örökös tartományok és Magyarország együttes birtoklását. Ez az együttes birtoklás a Habsburg-monarchia széthullásával felbomlott, így a Habsburgok a magyar trónra is elvesztették örökösödési jogukat. A királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre, hiszen feltétlen hatalom Magyarországon csak egy volt és van, s ez a nemzet szuverén hatalma.⁸

Andrássy Gyula — vizsgált munkájában — szintén megállapította, hogy a tények, az új világhelyzet az együttbirtoklást eltemették, „az elválaszthatatlan kapcsolat megszűnt és vele együtt megszűnt a belőle következő 1867: XII. tc., és a közös intézmények egész rendszere”.⁹ Az együttbirtoklás megszűntével azonban nem szűnt meg az örökjog. A Pragmatica Sanctioból ez nem következik. „Maga az — írta Andrássy —, hogy valamely törvény egy tétele magát túlélte, nem fosztja meg a többi érvényétől.”¹⁰ A közös védelemnek a törvény meghozatala idejében aktuális célja nem kizáró ok az együttbirtoklás és az örökösödés szétválasztásánál.

Az együttbirtoklás kötelessége azért sem befolyásolhatja a magyar örökrendet — írta Andrássy —, mert ezzel a régi törvényhozók a magyar alkotmányt, a magyar jogot idegen népek akarától, hűségétől tették volna függővé, olyan helyzetet teremtettek volna, melyben a magyar királyt egy esetleges osztrák vagy cseh pártütés bármikor megfoszthatta volna trónjától. A magyar felfogás mindig az volt, hogy a magyar király közjogilag önálló, akit — a többi koronák jogi jellegétől eltérően — a szent korona elmélete összeforrasztott a nemzet egészével. A „magyar állami szuverenitás legfőbb képviselőjének összes jogi viszonyait kizáró-

7 *Andrássy Gyula: A királykérdés jogi szempontból.* Bp. 1920. 6.

8 *Kmety Károly: A királyválasztás joga.* Magyar Jogi Szemle, 1920. 1.

9 *Andrássy Gy.* i. m. 7.

10 I. m. 8.

lag magyar jog, magyar törvény szabályozhatja és módosíthatja”. „És most egyszerre azt halljuk — írja fehéborodottan Andrássy Gyula —, most egyszerre azt kellene elhinnünk, hogy ebben tévedtünk, tévedett a magyar nemzet, hogy igaza volt Lustkandelnek Deák Ferencsel, igaza volt Tetznernek velünk szemben, s hogy az osztrák császári korona és Szent István koronája annyira összenőttek, összekovácsolódtak, egymásba olvadtak, hogy aki az osztrák császári koronát összetöri, ugyanakkor összezúzza Szent István koronáját is anélkül, hogy ehhez bárminő magyar törvényes intézkedés szükséges lenne”. „Nem — folytatja Andrássy —, az ilyen feltételezés csak téves lehet, hiányzik belőle a történeti szellem, a magyar nemzet megértése, s hiányzik belőle még a magyar állam méltósága iránti érzék is.”¹¹

A két jogszabály közötti összefüggés csupán annyi — állította a továbbiakban —, hogy egyszerre emelték törvényre őket. Ha az együttbirtoklás kizárólagos feltétel lett volna, akkor bármilyen területvesztés esetében — pl. amikor Mária Terézia átadta Sziléziát — megszűnt volna a Habsburgok uralma és örökösödési rendje.

Mindebből az következik, hogy az örökös tartományok elvesztése az örökösödési rendet nem szüntette meg. „Van királyunk, van trónörökösünk, Ottó főherceg, és van örökösödési rendünk is. És aki ezzel szemben a szabad királyválasztás kikiáltását akarja — írta Andrássy —, az olyan forradalmi tényt követne el, ami Károlyi és Hock szellemének győzelme volna az ezeréves magyar alkotmány felett.”¹²

Andrássy Gyula gyakorlati politikáját is a legitimista elvek határozták meg. Ezek jogszerű érvényesítése érdekében vállalta el 1921. február 24-én a *Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának* vezetését. A legitimista gondolathoz való következetes ragaszkodás állította IV. Károly oldalára a király második visszatérésének idején, annak ellenére, hogy a trón elfoglalását — ezt megelőzően — még ő is korainak tartotta. A kormányzat a király melletti hűségéért — lázadás vádjával — hetekig börtönben tartotta, és saját pártjának vezetői közül is sokan szembe fordultak vele.

Szabadulása után ezért kilépett a *Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából* (1922. január 4.), és elfogadva a szélsőségekre is hajlamos Friedrich István hívását, a kormánnyal élesen szembenálló, ellenzéki legitimista *Keresztény Polgári és Földműves Párt* vezére lett.

A legitimista mozgalmat és személy szerint Andrássy Gyula politikai törekvéseit érzékenyen érintette a koronás király, IV. Károly 1922. április 1-jén bekövetkezett halála. A legitimizmus esélyeit tovább rontotta, sőt megrendítette, hogy az 1922. évi nemzetgyűlési választáson az ország jelentős részén eltörölték a titkos szavazást. Így a választás a legitimista politikusok vereségét hozta. Andrássy Gyulát ugyan képviselővé választották, de Bethlen István kormányzati többségét ő és néhány legitimista képviselőtársa érdemben nem befolyásolhatta.

Andrássy Gyula a politikáját ért vereséget kényszerűen tudomásul vette, és ennek megfelelően visszavonult az aktív közéleti szerepléstől. Az új nemzetgyűlésben egy, a megalakulás után közvetlenül elhangzott beszédét követően két esz-

11 I. m. 12.

12 I. m. 20.

tendeig nem emelkedett szólásra. Pethő Sándor 1924-ben Andrássy visszahúzódsáról a következőképpen nyilatkozott: „Csaknem két esztendeje szavát is alig hallani. Magára és politikájára nézve gavallérosan levonta egy választás következményét, sokkal lovagiasabban és nemesebben, mint ahogy egy korrupst és erőszakos közvélemény-hamisítás különben indokolhatná.”¹³

Az önként vállalt nemzetgyűlési hallgatást Andrássy Gyula 1924. április 8-án törte meg. Felszólalásának már az elején jelezte: ilyen szomorú, lehangolt, pesszímista megnyilvánulása, amilyen most következik, nem volt még képviselőségének negyven esztendeje alatt.¹⁴ Maga is felhívta a figyelmet arra, hogy két éve nem szólalt fel egyszer sem, mert úgy összekuszálódtak a politikai erővonalak, annyian megváltoztatták nézeteiket, hogy nem mert „beavatkozni a pártpolitikai küzdelmekbe, mert igazán nem tudtam — mondta —, használok-e vagy ártok beavatkozással az ország ügyének”.¹⁵ Mindez pedig azért alakulhatott így, mert a pártok saját érdekeiket előbbrevalónak tartották az ország érdekénél.

Andrássy szerint a kormány is csak saját hatalmi érdekeire ügyelt, ezért a kormány mellé sem állhatott. Nem fogadhatta el a kormány politikáját a királykérésben, nem tehette magáévá a rendeleti úton hozott, antidemokratikus választójogot, és végképp el kellett határolódnia a választások erőszakos végrehajtási módjától, hiszen „a választás gyakorlati kivitelezése hazugsággá devalválta a népképviselőletet”.¹⁶

Az így hatalomra került Bethlen István a középút politikáját hirdette meg. Ezt elvileg Andrássy is támogatta volna, de szerinte a miniszterelnök elfelejtette, hogy a középút is „világos célkitűzéseket igényel, sőt erélyes eljárást és tiszta elvi alapelveket”, nem pedig „taktikai lavírozást”, miként az végül is e jelszó alatt megvalósult.

Ilyen körülmények között — mondotta Andrássy — sem elvileg, sem a gyakorlatban nem támogathatta a kormányt, támadni pedig az eredmény teljes kilátástalansága miatt nem volt érdemes, hiszen „Magyarországon kormányt, minisztert buktatni nem megy, majdnem erkölcsi bűn egy egészen hamisan felállított etika szabályai alapján...”¹⁷ Bethlen esetében e hamis etikát tovább erősítette a rosszul leplezett pártabszolutizmus, amely az *Egységes Párton* belül szóban és érzelemben engedte az eltérést, a szavazatokban azonban nem. A legrosszabb pártreztim ez — jelentette ki Andrássy Gyula.

Az így kialakult helyzet őt passzivitásba zárta — mondotta —, hiszen ilyen körülmények között, „forradalmi izgalmak nélkül” nem lehet a kormányt megbuktatni. Ezt viszont nem kívánta, mert attól is tartott, hogy egy felfordulásban még rosszabb kormány is jöhet. (Andrássy itt bizonyára Bethlen fajvédő ellenzékére, az Egységes Pártból kiszorult Gömbösökre gondolhatott.) Visszavonulását nemzetgyűlési beszédében a következőképpen indokolta: „Azért nem vállaltam a keresztény párt vezetését, mert egy ember lehet passzív, egy párt viszont nem.”¹⁸ Passzivitásának okát azonban tovább nem részletezte.

13 *Pethő Sándor*: Andrássy és ellenfelei. Bp. 1942. 3.

14 *Nemzetgyűlési Napló*, 1922–26. 22. k. 327. (1924. ápr. 8.)

15 *Uo.* 328.

16 *Uo.*

17 *Uo.* 329.

18 *Uo.*

Ezt követően Andrassy Gyula a kisantant országaival szemben fejtette ki ellenérzéseit. Emlékeztetett arra, hogy ők kényszerítették Magyarországot koronás királyának kiszolgáltatására, és a magyar nemzetiségek elnyomásával is bűnöt követnek el a magyarság ellen. Ezért erőteljes politikát kívánt velük szemben, amely azonban nem háborús politika, de nem is kéregető, hanem egyenragú félként békés eszközökkel revízióra törekvő. Andrassy Gyula éles különbséget tett a revízió és a revans között. A revízió alatt tárgyalásos eredményekre való törekvést értett, míg a revanson — ahogy mondta — „a legrosszabb új világháborút” kell érteni.

A politikától visszavonulóban lévő, idősödő Andrassy Gyula e beszédéből is a realitások iránti érzéket olvashatjuk ki. Ebben keresendő passzivitásának oka is. Egyik oldalon következetesen szemben állt a Bethlen-kormánnyal, a másik oldalon viszont felismerte azt a veszélyt is — amit Friedrich, Haller és mások nem érzékelték, és ezért közeledtek a Behlen Istvánnal szembenforduló Gömbös Gyulához —, hogy a Bethlen-kormány bukásával egy rosszabb megoldás bekövetkezésére lehet számítani.

Andrassy tehát a kialakult helyzetet mérlegelve úgy vélte, hogy az adott viszonyok között nincs értelme és lehetősége aktív politikát folytatnia. A Ház ülésén is csak egy újabb esztendő elteltével, 1925 májusában emelkedett szólásra, amikor a választójog reformja szerepelt napirenden. E konkrét kérdésben határozottan bírálta a kormány javaslatát. Főleg a nyílt szavazás tervével polemizált. Szólt arról — a várható szemrehányásokat kivédendő —, hogy egykori belügyministersége idején azért nem lépett fel a titkos szavazás érdekében, mert félt a nemzetiségi pártok előretörésétől, most viszont — állította — a „magyaroktól féltik Magyarországot”.¹⁹ Ugyanakkor a titkos szavazás, a demokratikus berendezkedés az elszakított nemzetiségek visszatérését is elősegítheti, mivel ezzel azt bizonyíthatjuk, hogy „a múlttal szakítottunk, s ha ide visszajönnek, akkor a teljes jogegyenlőség biztosítva van számukra, akkor a nemzeti öntudatuk szerint szabadon szavazhatnak”. Andrassy Gyula okfejtése tulajdonképpen előképe a harmincas évek legitimista jelszavának: „A diktatórikus Magyarország nem revízióképes.”

Andrassy szólt arról is, hogy a nyílt szavazás biztosítja ugyan a kormány hatalmon maradását, de ez olyan hatalom, amely mögött a feszültségek halmozódnak és végül robbanáshoz vezetnek. A kormányt a nyugodt parlamenti többség látszata elvakítja, nem ismeri fel, hogy amit csinál, az forradalomhoz vezethet.

A frankhamisítás ügye — 1926 tavaszán — eldöntötte Andrassy kétségeit. Korábban azt mérlegelte, hogy mi lenne jobb: ha maradna egy általa alkotmányseretőnek, antidemokratikusnak tartott kormány, amelyik a konszolidáció tekintetében mégis ért el eredményeket, vagy megbukna azzal a kiszámíthatatlan következménnyel, hogy nála rosszabb, szélsőségesebb erők kerülhetnek hatalomra, a különítményesek korának atrocitásait, esetleg egy ellenkező előjelű forradalmi veszélyt felidézve. A frankügy botránya azonban egyértelművé tette Andrassy állásfoglalását: a Bethlen-kormánynak távoznia kell a hatalomból.

A történeti irodalom általában úgy értékelte Andrassy és a legitimisták fellépését, hogy a frankhamisítás jó alkalmat adott a Bethlen-kormány megbuktatását célzó régi törekvéseik megvalósítására. A legitimista politikusok nézeteit vizsgálva inkább azt találjuk, hogy a konszolidációt támogatták, a kormány megbuktatá-

19 Nemzetgyűlési Napló, 1922–26. 32. k. 84. (1925. máj. 20.)

sára közvetlenül nem törekedtek — Andrassy Gyula sem —, ily módon a frankhamisítási ügy nem egy „jó alkalom” volt számukra, hanem egy olyan nem kívánt lehetőség, amely miatt a kormánynak mennie kellett volna, mivel saját eddigi bel- és külpolitikai eredményeit, erkölcsi hitelét eljátszotta. Így lehet értelmezni Andrassy Gyula fellépését Bethlen ellen a frankhamisítás esetében. Eddig hallgatott — mondta Andrassy 1926. március 22-én a nemzetgyűlésen —, sokan emiatt vádolták is azzal, hogy cserben hagyta az ellenzéket, most azonban követeli Bethlen István lemondását, és ezt tenné — állította — akkor is, ha „a miniszterelnök pártjának a tagja lenne”.²⁰ A jogrendet biztosítani kell, és ebben nem lehet tekintettel egyéb szempontokra, ezért „követelem, várom és remélem, hogy a t. miniszterelnök úr a helyét el fogja hagyni”.²¹

Bethlen István — mint ismeretes — a frankhamisítási ügy politikai hatására hivatkozva 1926. október közepén beadta lemondását, amit azonban Horthy Miklós kormányzó nem fogadott el. Így a kormányhatalom Bethlen kezében maradt. A két hónap múlva megtartott országgyűlési választások tekintetében ez különös jelentőséggel bírt.

A nyílt szavazás következményeit, a választások során megnyilvánuló hatósági erőszakot Andrassy a „saját bőrén” tapasztalhatta az 1926 decemberében tartott választások során. A kormánykörök számára megütközést keltett, hogy a meglehetősen visszavonult Andrassy Gyula a váci választókerületben képviselőnek jelöltette magát. Közszájon forgott, amit a *Magyarság* 1926. december 7-iki száma meg is fogalmazott, hogy Bethlen sehogysem tudná elviselni a parlamentben Andrassy grófot. A közigazgatás gépezete meg is indult ellene. A gróf ajánlási ívén szereplő nevek 65%-át visszautasították, az ajánlásokat gyűjtőket zaklatták, letartóztatták. Ennek ellenére — újabb aláírásokat szervezve — indulhatott a választáson. Ellenfele a kormány bizalmi embere, a jó pénzügyi szakembernek mondott Szabóky Alajos pénzügyi államtitkár volt, akinek felügyelete alá tartozott a pénzügyminisztériumban a költségvetés, a hitel, a valuta és a vámosztály.

Az Andrassy megválasztását akadályozó hatalmi erőszak Vácra tétőzött igen szomorú és véres körülmények között. A *Magyarság* című lap híradása szerint december 8-án, a litánia után mintegy 200 ember ment a község házához azzal a szándékkal, hogy Andrassyra adják a voksukat. A csendőrök nem akarták beengedni azokat, akik kijelentették, hogy Andrassyra kívánnak szavazni. Az egyik, emiatt tiltakozó embert egy budapesti detektív „kiemelte” a tömegből. Ezt látván elszabadultak az indulatok, amit a csendőrök sortűze „hűtött le”. A véres incidensnek két halott és több sebesült áldozata volt.²²

A kiadott közlemény a sortűz okát abban jelölte meg, hogy a feltűzelt emberek kövekkel támadtak a csendőrökre és el akarták venni fegyverüket. Ekkor védekezésből nyitottak tüzet a csendőrök.²³ A *Magyarság* tudósítójának az egyik kórházban ápolat sérült ugyanakkor a következőt nyilatkozta: „Csak azért lóttek belénk, mert Andrassy Gyula grófra akartunk szavazni.” Mindenesetre tény, hogy az áldozatok temetésén — a „kedélyek izgatottságára tekintettel” — nem enged-

20 Nemzetgyűlési Napló, 1922–26. 40. k. 445.

21 Uo. 446.

22 *Magyarság*, 1926. dec. 9.

23 Uo.

ték megjelenni Andrassy Gyulát.²⁴ És az is tény, hogy a váci kerületben Szabóky Alajost választották képviselőnek.

A választás „eredményeként” Andrassy Gyula 41 évi tagság után kimaradt a képviselőházból. Tetézte ezt az is, hogy a főrendi családok képviselői Andrassy felsőházi tagságát sem szavazták meg. 151 érvényes szavazatból 61-et kapott, így a jelöltek közül egyedül ő esett ki. A *Nemzeti Ujság* tudósítója szerint „a főrendi családok tagválasztása a magyar politikai élet egyik legjelentékenyebb tagja előtt zárta be az új felsőház kapuit”.²⁵ Andrassy Gyulát így az önkéntes visszavonulás után hivatalosan is kiszorították a politikai élet egyik legfontosabb küzdőteréről, az országgyűlésből.

A választások után keserű hangú cikket jelentetett meg Andrassy a *Magyarság* karácsonyi számában „Népszuverenitás vagy miniszterelnöki szuverenitás” címmel. A választási csalódás, a vácrátóti tragédia után személyesen Bethlent vádolta meg azzal, hogy a nyílt szavazással, a hatósági erőszakkal összehozott parlamenti többség nem a népszuverenitást, hanem a miniszterelnöki szuverenitást reprezentálja. Bethlen — írta Andrassy Gyula — a „demokráciát a főispánok és a szolgabírák ellenőrzése alá állítja”, nemzeti akaratról beszél, de „Lenin példája szerint görcsösen ragaszkodik a nyílt szavazati joghoz”. Andrassy szerint a miniszterelnök fennhangon hirdeti, hogy legyen a választott testületé a legfőbb akarat, szabadon dönthessen az alkotmányról vagy Szent István koronájáról, de a legfőbb testület megválasztásánál „engedelmeskedjék a választó neki, álljon az ő irányítása alatt, csinálja azt, amit a végrehajtó hatalom akar”. Ez nem más — állította keserűen Andrassy Gyula —, „mint a túlzó forradalmi köntösbe burkolt erőszakon nyugvó abszolútizmus”.²⁶

A közéletből keserűen kivonult Andrassy számára a gyakorlati politika feladása nem jelentette a közjoggal való foglalkozás, a legitimista gondolat feladását. Utolsó tanulmányaiban szinte görcsös öngazolással menekült a magyar közjog és jogtörténet érvrendszeréhez, amelyben politikájának alkotmányos bizonyítékait találta meg. 1928-ban jelent meg a *Törvényes király és a magyar függetlenség* című munkája, amelyben visszakanyarodott az osztrák közjogi iskolával a századelőn folytatott vitához, újból hangoztatva állítását, hogy a magyar állam a Habsburg királyok idején is megőrizte a birodalmon belül fennálló közjogi függetlenségét. „Magyarország ügyeit — írta — jog szerint a Habsburgok alatt is csak a törvényes magyar király és a nemzet együttes akaratára intézte.”²⁷ Ennek jogfolytonosságát jelentette a Pragmatica Sanctio, az 1848-as törvénykezés, és 1867 is ebbe a sorba illeszthető. „Az 1867-iki alkotás nem jogfeladás — jelentette ki Andrassy. — A közös intézmények nem birodalmiak, nem egységes állam szervei, hanem két szuverén állam egyenlő akaratának következményei.”²⁸ A közös akarat eredménye gazdasági és kulturális haladás volt. A kiegyezés ugyan nem adott teljes politikai függetlenséget, nem volt önálló külpolitikánk, hadseregünk, de az országterület együtt létezett. „Biztosan nagy érték a teljes függetlenség — írta Andrassy —, de még nagyobb a lét védelméhez szükséges hatalom és erő.”²⁹

24 *Magyarság*, 1927. jan. 9.

25 *Nemzeti Ujság*, 1927. jan. 9.

26 *Magyarság*, 1926. dec. 25.

27 *Andrassy Gyula: Törvényes király és a magyar függetlenség*. Bp. 1928. 3.

28 I. m. 19.

29 I. m. 20.

A háború után — tért át Andrássy a történelemből a jelenbe — a királyhoz való viszonyunk is megváltozott. Az átalakult helyzettel együtt megszűntek azok az okok, amelyek a nemzetet korábban szembeállították a királlyal. Teljesen új szituációt jelentene, ha „nem azért kerülné királyunk vissza Budapestre, mert Bécs ura”, hanem azért, „mert ő az örökös törvényes magyar király”, és „Bécsbe azért jutna, mert magyar trónon ül”. Így a beolvasztástól való félelem — amelynek a dualizmus idején ha közjogi alapja nem is volt, de politikai lehetősége fennállott — most minden reálpolitikai alapot elvesztene. Ugyanakkor — állította Andrássy később beigazolódnó jóslattal — ha a Habsburgok helyett „valamely alakban a nagy német birodalomhoz kapcsolódnánk, a német birodalomtól várnók a régi Magyarország helyreállítását, akkor valóban ismétlődnék a múlt fejlődése, veszélyesebb kiadásban”.³⁰ Ennek ellenszerét abban látta, hogy mentől hamarabb vissza kell hozni örökös királyunkat, és akkor biztosak lehetünk benne, hogy „ő vagy csak magyar király lesz, vagy hogy Budapest körül fog csoportosulni az új Dunai Monarchia”.³¹

Andrássy Gyula ragaszkodásának a történelmi alkotmányhoz szomorú dokumentuma és egyben jelképe, hogy a gróf 1929. június 11-én bekövetkezett halála után a *Nemzeti Újság* azzal búcsúzott a nagy magyar politikustól, hogy leköszölte posztumusz tanulmányát „Örökös királyság vagy szabad királyválasztás” címmel, amely a jogfolytonossághoz ragaszkodó politikus közjogi-politikai végrendeleteként is felfogható.

Andrássy e tanulmányában újból visszatért a legitimisták és szabad királyválasztók közjogi vitájának sarokpontjához, a Pragmatica Sanctio magyarizációjához. Nézete szerint a Pragmatica Sanctio alapvető célja a királyválasztás veszélyeinek elkerülése volt, ugyanakkor nem hozta junktimba (összefüggésbe) az uniót és az örökösödést.³² A junktim — állította Andrássy — 1723-ban a király érdeke nem lehetett, hiszen így ha egy országát vagy területét elvesztené, mindent elvesztene. Az ő érdeke a feltétlen örökjog volt, és ennek a meghatározásában a Rákóczi-szabadságharc leverése után az ő szava lehetett a döntő.

Ugyanakkor a junktim felállítása a rendeknek sem állt érdekében. A királyhű labancok számára egy kedvezőtlen béke — területvesztés — a királyválasztás rémét jelentette volna, a kuruc érzelműek pedig nem tették volna függővé más államtól a magyar koronát. Így tehát 1723-ban a „király és a nemzet akarata és érdeke azonos volt: az unió kimondása és az örökjog kitágítása, de nem ezek jogi összekapcsolása”.³³

Andrássy Gyula kitért arra is, hogy az 1867. évi XII. tc. az unió és az örökrend között „egszersmind” kifejezést használt. Szerinte ez csupán azt jelenti, hogy a két dolgról a törvény egy időben, ugyanakkor rendelkezik. Az örökjog korlátja tehát a „magvaszakadás”. Csak a „három női ág kihalása után lehet szabad királyválasztás”.

Nézetrendszerének alapelemeit összefoglalva azt állította, hogy automatikus jogvesztés nem létezik, az örökjog és az unió között nincs junktim, „a magyar korona sohasem tétetett függővé Ausztria sorsától”.³⁴ Törvényt csak a király és a

30 I. m. 34.

31 I. m. 35.

32 *Nemzeti Újság*, 1929. jún. 16.

33 Uo.

34 *Nemzeti Újság*, 1929. jún. 22.

nemzet együttese módosíthat a jogfolytonosság követelménye szerint és a magyar szent korona soha nem vált és nem is válhat más koronák függelékévé. A közjogi-politikai végrendelet mondanivalójának lényege szerint „a magyar alkotmány és a Pragmatica Sanctio szerint Károly király soha sem veszítette el Szent István koronáját”, és halála után a trónon annak kell őt követnie, „aki az örökrend szerint következik: II. Ottót kell megkoronázni. Minden más megoldás átmeneti, szükségjog, kényszer vagy forradalmi cselekedet.”³⁵

Mindebből kiderül, hogy Andrásy Gyula a politikai vereségek, csalódások, személyes kudarcok és keserőségek ellenére hű maradt legitimista elveihez. Halálakor az újságok, ha különböző tónusban is, de méltatták emberi tartását, politikusi nagyságát és következetességét. A kormány ridegen vette tudomásul Andrásy elhunytát, amit azzal is kifejezett, hogy temetésére nem engedte haza lányává fogadott unokahugát, Andrásy Katinkát.

Politikai elvbarátai azonban nagyságának és tragikus politikai sorsának megfelelően méltatták Andrásy Gyula emlékét. „Nagy oszlop dőlt ki egy esztendővel ezelőtt” — mondta Pethő Sándor Andrásy halálának egyéves évfordulóján, a *Magyar Nők Szent Korona Szövetségében* elhangzott beszédében. „A legmagasabb és legszebb mívű oszlopok közül való, akiket az ezeréves magyar szellem valaha megalkotott és akik arra voltak rendeltetve, hogy egymaguk fenntartsanak egy leszakadó égboltot. És ezt az oszlopot fúrta és forgácsolta szakadatlanul egy becstelenség propaganda ádázata, hogy azután az utolsó órák politikai vandalizmusa végképp porba döntse.” „Az ember felordítana fájdalomában — folytatta Pethő Sándor —, hogy ez a nemzet mikor fogja abbahagyni ezt a politikai kanibalizmust, amely legjobb és leghűségesebb fiait falja fel egymás után a párharcokban megosztott szenvedélyeivel. Vajon meddig üzzük azt a tébolyodott fényűzést, hogy az hisszük: emberáldozatokat kell bemutatnunk a vértanúságban megdicsőült hőseink tiszteletére.”³⁶

Apponyi Albert, a sok tekintetben párhuzamosan haladó, de mérsékeltebb, megfontoltabb, politikai lépéseit jobban kiszámító idősebb barát, 1930-ban hosszabb tanulmányban tisztelgett Andrásy Gyula emléke előtt.³⁷ Jelentőségét abban látta, hogy a nemzeti politikát elvi, tudományos alapon, „történelem-bölcsészeti módszerrel” alakította ki, tragédiája viszont az volt, hogy azt „tettekbe átültetni nem adatott neki alkalom”.³⁸ Andrásy tudományos kutatásai, amelyekben nagyot alkotott, a nemzeti politikát szolgálták elfogulatlanul, de ennek megvalósítására nem nyílt lehetőség.

Apponyi Albert az általános jellemzés után végigkövette Andrásy életútját, külön is méltatva írásait, tudományos munkásságát. Annak kimutatására — mint írta — nem vállalkozott, hogy „miért szorult fokozatosan háttérbe az ő egyénisége a gyakorlati politika mezején a háborút követő tíz esztendő alatt”.³⁹ Azt azonban kijelentette, hogy erről nem Andrásy tehetett: „Gondolkozása alkalmazkodni tudott a teljesen változott viszonyokhoz, de a változásnak alá nem vetett alapokon nyugodott továbbra is...”⁴⁰ Apponyi Albert ugyan nem mondta ki, de ér-

35 Uo.

36 *Pethő Sándor*: Gróf Andrásy Gyula emlékezete. Bp. 1930. 15.

37 *Apponyi Albert*: Ifj. Gróf Andrásy Gyula emlékezete. Budapesti Szemle, 1930. 334–348.

38 I. m. 334.

39 I. m. 345.

40 I. m. 346.

zékeltette, hogy ezekhez az alapokhoz, elvekhez való ragaszkodás miatt szorult ki Andrássy Gyula a politikai közéletből. Szomorúan állapította meg Apponyi, hogy alig terjedt el még Andrássy Gyula halálának híre, „... a hatás a nemzetre teljesen spontán volt és a maga őszinteségében nyilvánult a fájdalom, a megdöbbenés, a megbecsülés: ismét későn!”⁴¹

Végezetül idézzük Andrássy Gyulánét, hogyan jellemezte — még életében — férjét, a politikust: „Andrássy Gyula az egyetlen, akinek van esélye, független gondolkodása, de ő nem tudja a helyzeteket megteremteni. Nem merész, nem kíméletlen. Nézetét csak akkor mondja, ha kérdezik, ha felkeresik. Ritkán támad. Interjúkban, újságcikkekben mindig két szempontból világít meg mindent, túlságosan méltatja az ellenkező nézeteket is. Teoretizál, az emberekről rosszhiszeműséget nem szeret elhinni, és ami a legnagyobb baj — könnyen felejtí az őt ért támadásokat. Ez rendes körülmények között erény volna, ma bűn. Mindig megelőzi, mindig elébe kerül valaki. Réges rég mondom, egy ilyen nobiles úri természetnek, mint Gyula, nem való a politika.”⁴²

41 I. m. 348.

42 Andrássy Gyuláné id. naplója